

/ А. М. Куліш. – Суми : Вид-во СумДУ, 2007. – 222 с. 13. Алексеев С. С. Общая теория права : у 2 т. Т. 2 / С. С. Алексеев. – М. : Юрид. лит., 1982. – 359 с. 14. Колпаков В. К. Административное право Украины : підручник / В. К. Колпаков. 2-е вид., доп. – К. : Юрінком Інтер, 2000. – 752 с. 15. Бахрах Д. Н. Административное право : учеб. для вузов / Д. Н. Бахрах. – М. : БЕК, 1996. – 368 с.

Надійшла до редколегії 15.12.2009

351.75(477)

М. А. Мовчан

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЗАКОНОДАВЧОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОБІГУ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗАСОБІВ

Проаналізовано правові засади обігу і застосування спеціальних засобів в Україні, наведено досвід регулювання цих відносин у Російській Федерації. Наголошено на потребі кодифікації приписів численних нормативних документів у єдиному законодавчому акті.

***

Проанализированы правовые основы оборота и применения специальных средств в Украине, приведен опыт урегулирования этих отношений в Российской Федерации. Акцентируется внимание на необходимости кодифицирования предписаний многочисленных нормативных документов в едином законодательном акте.

***

Legal grounds of turnover and special means implementation in Ukraine are analyzed; experience of such relations settlement in Russian Federation is stated. Special attention is paid on the necessity of codification the instructions of normative documents in a single legislative act.

Стаття 1 Конституції України проголошує її суверенною, незалежною, демократичною, соціальною, правовою державою [1]. Говорячи про Україну в контексті цієї статті Основного Закону, слід взяти до уваги її орієнтацію на здійснення широко-масштабної та ефективної соціальної політики, забезпечення прав людини і громадянина тощо. Крім того, формування правової держави передбачає панування в країні права, де діяльність держави, її органів та посадових осіб здійснюється на основі та в межах, визначених правом, де не тільки особа відповідає за свої дії перед державою, але й держава несе реальну відповідальність перед особою за свою діяльність та її наслідки [2, с. 127].

Як наслідок, ст. 3 Конституції України проголошує, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю держави; права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість держави; держава відповідає перед людиною за свою

діяльність; утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. Крім того, ст. 27 Конституції визначила обов'язком держави – захищати життя людини [1].

Як бачимо, держава поклала на себе обов'язок захищати людину, її права і свободи. Для виконання покладених на себе обов'язків вона зобов'язала правоохоронні органи забезпечувати виконання цих положень і надала їм право як крайній захід застосовувати заходи адміністративного припинення, до яких входить також застосування спеціальних засобів.

Крім того, ст. 55 Конституції України визнає право будь-якими незабороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань [1]. До них також можна віднести застосування спеціальних засобів самооборони.

Оскільки застосування цих засобів обмежує права і свободи людей, на яких воно спрямоване, вони є джерелами підвищеної небезпеки, то їх обіг має чітко регламентуватись.

Конституція України у ст. 92 встановлює, що правовий режим власності в державі, а також основи національної безпеки і забезпечення громадського порядку визначаються виключно законами України. Що ж стосується примусового відчуження права приватної власності, то воно відповідно до ст. 41 Конституції України може бути застосоване лише як виняток з мотивів суспільної необхідності на підставі і в порядку, встановлених законом [1].

Незважаючи на ці однозначні конституційні приписи, в Україні до цього часу питання набуття права власності на спеціальні засоби самозахисту, особливості їх зберігання, користування ними, спадкування та відчуження регулюються підзаконними нормативними актами, насамперед – відомчими інструкціями Міністерства внутрішніх справ України.

Правові засади застосування спеціальних засобів у більшій мірі висвітлені в законодавчих актах, які регулюють діяльність органів, яким надане право на їх застосування.

Так, із прийняттям Закону СРСР «Про радянську міліцію» вперше були законодавчо закріплені нормативні положення про застосування спеціальних засобів.

Стаття 13 цього Закону визначала право працівників міліції на зберігання, носіння і застосування спеціальних засобів. Крім того, для захисту особистої безпеки працівники міліції можуть використовувати щити, бронезилети та інші засоби індивідуального захисту. У ст. 14 зазначеного Закону визначено перелік засобів, порядок, а також підстави для їх застосування.

Так, за цим Законом працівники міліції мали право застосовувати спеціальні засоби у таких випадках:

1) для відбиття нападу на громадян, працівників міліції, інших осіб, що виконують службові чи громадські обов'язки з

охорони громадського порядку та боротьби зі злочинністю, а також для звільнення заложників;

2) для припинення масових безладь і групових порушень громадського порядку;

3) для відбиття нападу на будівлі, приміщення, споруди і транспортні засоби, що належать громадянам, державним і громадським органам, підприємствам, установам, організаціям; для звільнення захоплених будівель, приміщень, споруд і транспортних засобів;

4) для затримання правопорушників, доставки їх в міліцію чи інше службове приміщення, конвоювання і охорони затриманих, підданих адміністративному арешту, взятих під варту осіб, якщо вони вчиняють непокору чи опір працівникам міліції, іншим особам, що виконують службові чи громадські обов'язки з охорони громадського порядку та боротьби зі злочинністю, або якщо є достатні підстави вважати, що вони можуть вчинити втечу або спричинити шкоду оточуючим чи собі, а також стосовно осіб, які свідомо перешкоджають працівникам міліції виконувати покладені на них законом обов'язки [3].

Ця норма знайшла своє відображення у положеннях Закону України «Про міліцію». Згідно з п. 30 ст. 11 цього Закону працівники міліції мають право зберігати, носити і застосовувати спеціальні засоби. У ст. 12 встановлені умови та межі їх застосування. Правові підстави застосування наведено у ст. 14. Вони дещо відрізняються від положень, що наведені у Законі СРСР «Про радянську міліцію». Так, виокремлено звільнення заручників, положення щодо застосування спеціальних засобів стосовно до осіб, які свідомо перешкоджають працівникам міліції виконувати покладені на них законом обов'язки, викладено у наступній редакції: «для припинення опору працівникам міліції та іншим особам, які виконують службові або громадські обов'язки по охороні громадського порядку та боротьби зі злочинністю», а також додана ще одна підстава – це «припинення масового захоплення землі та інших дій, що можуть призвести до зіткнення груп населення, а також діянь, які паралізують роботу транспорту, життєдіяльності населених пунктів, посягають на громадський спокій, життя і здоров'я людей» [4].

Необхідно зазначити, що аналогічні норми щодо застосування спеціальних засобів містяться також у законах, які регламентують діяльність інших правоохоронних органів України.

Так, у ст. 18 Закону України «Про попереднє ув'язнення» визначаються порядок і підстави до застосування спеціальних засобів. Це припинення фізичного опору, насильницьких дій, безладдя, подолання протидії законним вимогам адміністрації, якщо інші способи не забезпечили виконання покладених на неї обов'язків [5].

Стаття 9 Закону України «Про Військову службу правопорядку у Збройних Силах України» встановлює умови та межі застосування спеціальних засобів, ст. 10 – порядок та підстави їх застосування. На відміну від Закону України «Про міліцію», у цьому законі відсутні деякі підстави застосування спеціальних засобів, оскільки вони не входять в компетенцію Військової служби правопорядку ЗСУ [6].

Слід зазначити, що у Законах України «Про державну виконавчу службу» (ст. 19), «Про електроенергетику» (ст. 19), «Про тваринний світ» (ст. 60), «Про природно-заповідний фонд» (ст. 61), «Про Прикордонні війська України» (ст. 8), «Про Службу безпеки України» (ст. 26), «Про розвідувальні органи України» (ст. 19), «Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України» (п. 21–24), «Про Статут Гарнізонної та вартової служби Збройних Сил України» (п. 60, 61), «Про внутрішні війська Міністерства внутрішніх справ України» (ст. 10), «Про боротьбу з тероризмом» (ст. 13), містяться бланкетні норми, які встановлюють право на застосування спеціальних засобів та відсилають у більшості до положень Закону України «Про міліцію».

Що стосується обігу спеціальних засобів серед населення, то єдиного нормативно-правового акта, який би врегулював ці питання, не існує.

У Російській Федерації це питання було знято з прийняттям Федерального Закону РФ «Про зброю». Він встановлює, що громадянам дозволене володіння, у тому числі й застосування так званої цивільної зброї, до якої входить і зброя самооборони. Це:

- вогнепальна гладкоствольна довгоствольна зброя, у тому числі з патронами травматичної дії;
- безствольна вогнепальна зброя вітчизняного виробництва з патронами травматичної, газової і світлозвукової дії;
- газова зброя: газові пістолети та револьвери, у тому числі патрони до них, механічні розпилювачі, аерозольні й інші пристрої, споряджені сльозогінними або дратівними речовинами;
- електрошокові пристрої та іскрові розрядники вітчизняного виробництва [8].

Крім того, для здійснення своїх функцій приватним детективним та охоронним організаціям надано право також застосовувати спеціальні засоби, що використовуються правоохоронними органами (бронезилети, шоломи, гумові кийки, наручники, пристрої примусової зупинки автотранспорту, інші) та службову зброю, до якої відносяться пристрої для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями снарядами не смертельної дії.

Також у цьому законодавчому акті містяться положення, що регламентують діяльність з виробництва, сертифікації, ліцензування, ввозу та вивозу, торгівлі зазначених виробів, набуття

права власності, їх обліку, носіння, транспортування, знищення, колекціонування та експонування, анулювання ліцензій і дозволів та вилучення зброї. На виконання цього Закону було внесено ряд змін до існуючих законодавчих і підзаконних нормативно-правових актів, які регулюють обіг зброї та спеціальних засобів. Як результат, було чітко врегульовано правові засади обігу зброї та спеціальних засобів у населення, що у свою чергу дало можливість кодифікувати ряд нормативних документів, об'єднавши їх положення, усунувши розбіжності та недоліки.

Положення щодо правового регулювання обігу частини спеціальних засобів – зброї нестерельної дії у Законі РФ «Про зброю» є поширеним серед багатьох зарубіжних країн. Ці засоби віднесено до сфери обігу зброї, оскільки вони мають спільне з нею походження, схожі технічні характеристики.

У 2006 р. до Верховної Ради України було внесено проект Закону України «Про спеціальні засоби оборони» (реєстраційний № 1036), який складається з 12 розділів, 59 статей.

Цей законопроект визначає правові засади обігу в Україні спеціальних засобів оборони, регулює правовідносини, що виникають під час легального обігу та у випадках незаконного розповсюдження цих засобів.

У ньому пропонується подати визначення поняття «спеціальні засоби оборони» (таким терміном позначено спеціальні засоби). Так, спеціальні засоби оборони – пристрої, прилади і предмети, спеціально виготовлені, конструктивно призначені і технічно придатні для захисту людини від злочинних посягань, ураження та локалізації або обмеження дій правопорушника, подачі звукового або світлового сигналу, які не мають іншого виробничого чи господарсько-побутового призначення, хоча й можуть мати зовнішні ознаки пристроїв, приладів і предметів, призначених для інших цілей [9].

Також у цьому законопроекті запропоновано класифікацію спеціальних засобів, до яких відносяться спеціальні засоби пасивної оборони, спеціальні засоби активної оборони, спеціальні засоби оборони призначені для забезпечення проведення спеціальних операцій.

Крім того, в ньому подаються визначення понять і термінів, з якими супроводжується обіг спеціальних засобів, встановлює вік, з якого виникає право власності у громадян, підстави набуття права власності на різні спеціальні засоби, видачу дозволів на виготовлення, ремонт, продаж, придбання спеціальних засобів, відмову у видачі або анулювання дозволів, порядок їх зберігання, правові підстави та межі застосування спецзасобів, а також облік спеціальних засобів.

На думку автора, запропонований законопроект по своїй суті вносить у правове поле України юридичне тлумачення спеці-

альних засобів, класифікує їх за призначенням, систематизує та вдосконалює ті норми, що зараз діють у десятках нормативно-правових актів, відомчих інструкціях.

У той же час цей законопроект потребує певного доопрацювання.

У ньому відсутні конкретні права та обов'язки суб'єктів обігу спеціальних засобів, відсутній загальний порядок застосування. Також відсутні положення щодо виведення з обігу, тобто переробки, утилізації або знищення спеціальних засобів, термін придатності яких закінчився.

Крім того, Верховна Рада України декілька разів намагалась прийняти Закон України «Про зброю» (реєстраційний № 1032 від 13.05.1998 [10], реєстраційний № 1171 від 02.10.2002 [11], реєстраційний № 3069 від 22.08.2008 [12]). Даний законопроект, так само як Федеральний Закон РФ «Про зброю», регламентує обіг так званої «несмертельної зброї», до якої входять пристрої для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами несмертельної дії, газових пістолетів і револьверів, патрони до яких споряджені речовинами сльозогінної та дратівної дії, а також засобів самозахисту в аерозольному упакуванні та механічні розпилювачі. Проте, ці законопроекти вони не знайшли підтримки. На теперішній час проводиться обговорення законопроекту «Про обіг зброї невійськового призначення» (реєстраційний № 2105 від 09.02.2009 [13]).

Таким чином, обіг спеціальних засобів в Україні регулюється великою кількістю нормативних документів. У певній мірі така ситуація іде в розріз положенням Основного Закону України. Для приведення національного законодавства до положень Конституції України вважаємо за необхідне розроблення та прийняття Закону, який регулював би обіг спеціальних засобів. При цьому необхідно кодифікувати положення багатьох чинних нормативних актів (постанови Верховної Ради України «Про право власності на окремі види майна» від 17.06.1992 № 2471-ХІІ, Положення про дозвільну систему, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 12.10.1992 № 576, Положення про порядок продажу, придбання, реєстрації, обліку і застосування спеціальних засобів самооборони, заряджених речовинами сльозогінної та дратівної дії, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 07.09.1993 № 706, Правила застосування спеціальних засобів при охороні громадського порядку в Українській РСР, затверджені постановою Ради Міністрів УРСР від 27.02.1991 № 49, наказ МВС України від 21.08.1998 № 622 «Про затвердження Інструкції про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної та холодної зброї,

пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії, та зазначених патронів, а також боєприпасів до зброї та вибухових матеріалів», а також та наказ МВС від 18.10.1993 № 642 «Про заходи щодо виконання постанови Кабінету Міністрів України від 7 вересня 1993 р. № 706 «Про затвердження Положення про порядок продажу, придбання, реєстрації, обліку і застосування спеціальних засобів самооборони, заряджених речовинами сльозоточивої та дратівної дії», інші), усунувши при цьому протиріччя і розбіжності, та створивши зведений нормативний акт.

Список літератури: 1. Конституція України. – К. : Парлам. вид-во, 2006. – 160 с. – Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р., із змін., внесених Законом № 2222–IV від 8 груд. 2004 р. [ВВР, 2005, № 2, ст. 44]. 2. Правознавство : навч. посіб. / В. І. Бобир, С. Е. Демський, А. М. Колодій (керівник авт. кол.) та ін. ; за ред. В. В. Копейчикова. – К. : Юрінком Інтер, 1998. – 480 с. 3. Законы о милиции (полиции) Союза ССР, РСФСР, Белорусской ССР, Украинской ССР, Литовской республики, ССР Молдова / Акад. МВД СССР. – М., 1991. – 78 с. 4. Про міліцію : закон України // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 4. – Ст. 20. 5. Про попереднє ув'язнення : закон України // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 35. – Ст. 360. 6. Про Військову службу правопорядку у Збройних Силах України : закон України // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 32. – Ст. 225. 7. О милиции : закон Российской Федерации [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://iv.garant.ru/SESSION/S_ZLHjgR8D/PILOT/doc/doc_print.html?print_type=0&pid=10103710&blockPointer=0&garantCommentsOn=1. 8. Об оружии : Федеральный закон [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://iv.garant.ru/SESSION/S_ZLHjgR8D/PILOT/doc/doc_print.html?print_type=0&pid=10128024&blockPointer=0&garantCommentsOn=1. 9. Про спеціальні засоби самооборони : проект закону України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.shkil.org/index.php?id=101>. 10. Про зброю : проект закону України [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=3884. 11. Про зброю : проект закону України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=12436. 12. Про зброю : проект закону України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=33156. 13. Про обіг зброї невійськового призначення : проект закону України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=31790.

Надійшла до редколегії 24.02.2010

УДК [35.072.6:654.1](477)

В. О. Невядовський

КОНТРОЛЬ ТА НАГЛЯД У СФЕРІ ТЕЛЕКОМУНІКАЦІЙ

Висвітлено питання співвідношення понять контролю та нагляду у сфері телекомунікацій. Проаналізовано чинну нормативну базу, на яку спирається державний нагляд та контроль у сфері зв'язку, розглянуто погляди про-